

akcí. Jazyk autorův se u této odrůdy valem stává ledabylejší (vždyť jde o život a ne o nějaké knížečky!), struktura primitivnější atd. atd. (Ibid.)

Dnes, na počátku sedmdesátých let, se Lopatkovo panorama české prózy z šestašedesátého roku zachmuřilo ještě více. Někteří mírně humanizující komunisté odešli do exilu. Jejich přečasto nevykvašený novinářský a literární sloh přestane nyní inspirovat nevkus domácího čtenáře a nespoutaně zavane zatuchlou češtinou, kterou mluví a mnohdy i píše krajané žijící dlouhá léta v zahraničí. Brzká budoucnost ukáže, okouzlí-li nás tato čerstvá jazyková zásilka z Prahy, či zavede-li podnět k novým záchvatům spleenu, který se tak často zmocňuje náročnějších čtenářů soudobé češtiny. A doma... O tom, co čeká čtenáře bývalých Literárek v našich chaloupkách pod horama a v naší matičce Praze, lze jen spekulovat. Řada předchozích zkušeností však opravňuje ponurou předtuchu, že český jazyk v dalším desetiletí nesvobody nebude nikým zušlechtěn. Komu by se to mohlo za daných okolností podařit? Nová vlna, číslo 2, kterou se snad nyní snaží vyslat ze svých ochablých útroeb věrná spodina bratrské Strany, patrně již nese v kalu svých zarudlých pěn další náhradní garnituru pěvců a intelektuálů. Jejich úkolem bude opěvovat bohatýry Brežněva, Husáka, Štrougala a snad i jasné slunečko – presidenta Svobodu (nebude-li ovšem jakákoliv zmínka o jakékoliv svobodě vymýcena ze všech tiskovin, včetně z nových pravidel českého pravopisu). I kritik s omezenou dávkou představivosti předem ví, že se z těchto tajemných kulturních rezervoirů Strany sotva vynoří český Orpheus dvacátého století.

(Proměny /New York/ 8, 1971, č. 3, červenec, s. 33–42)

KULTURA PARALELNÍ, NEBO AUTONOMNÍ?

Vilém Hejl

Mnohokrát jsme mohli sledovat stejný vývoj. Nejprve bylo k charakteristice nějakého stavu, tendence nebo situace celkem vzato improvizovaně použito více nebo méně vhodného označení. Zaznělo tak výstižně,

že je zanedlouho slyšíme znovu, nyní už v souvislosti méně adekvátní. Z mechanického opakování, z intelektuální pohodlnosti hledat přesný výraz se potom začne náplň pojmu přizpůsobovat jeho pojmenování. Co mělo usnadnit porozumění, najednou jenom mate.

Obávám se, že něčeho podobného jsme svědky za současných diskusí, vedených doma i v exilu, jejichž předmětem je na režimu nezávislá kultura. Začal se totiž vžívat výraz *paralelní kultura*.

Není vyloučeno, že u jeho kolébky je bezděčná obměna známé Leninovy teorie *dvou kultur*. Dlouhá léta indoktrinace za podmínek, jež nijak nepřály pojmové přesnosti, i zde mohla způsobit svoje.

Paralelní kultura? Nebo snad kultura *druhá*, jak se také někdy říká? Nelze se pak neptat, která je ta kultura *první*. A jestliže kultura paralelní, tedy souběžná, rovnoběžná. Při bližším pohledu je to naprosto absurdní.

Akceptujeme-li výraz *paralelní kultura*, definujeme ji jako kulturu se stejnými cíli, jaké sleduje kultura oficiální, *první*. Nebylo by potom nelogické usuzovat, že *druhá kultura* je vlastně kultura sekundární, odvozená od kultury oficiální.

Jakmile si definici vztáhneme na československou současnost, vidíme absurditu údajné paralelnosti zcela plasticky. Potom je totiž paralelní dílo Vladimíra Holana s rýmováním Donáta Šajnera a básně Jaroslava Seiferta s příležitostnými výtvary Jaroslava Mouchy. Máme nacházet souběžnost mezi prózami Karla Pecky a tím, co píše Alexej Pludek, nebo mezi Janem Patočkou a Ladislavem Hrzalem?

Kam potom bude zařazen třeba Vladimír Neff nebo Jaromír Tomeček? A Eduard Petiška nebo Jan Werich? Ať se díváme sebekritičtěji na jejich občanský postoj, na kapitulaci před nátlakem režimu, projevenou kromě jiného i podpisem tzv. anticharty, nemůžeme je přece řadit do stejné kategorie s Hostáněm nebo Rafajem.

Není to tak dlouho, co po Praze koloval rukopis Šotolova Kuřete na rožni. Podle mechanického dělení patřil Šotola se svým dílem do *druhé* či *paralelní* kultury, protože tenkrát ještě před svou poníženou sebekritikou byl na indexu a vydávat mohl jen v edici Petlice. Prodělala snad Šotolova kniha nějakou tajemnou metamorfózu, než vyšla v Československém spisovateli, náleží nyní jinam? Přesně totéž se stalo s prózami Bohumila Hrabala.

Jaké jsou tedy charakteristiky oné údajně *paralelní* kultury? Máme její solidní definici, nebo je to jen Prokrustovo lože, mechanická šablona stejné konstrukce jako výbava literárních kritiků z dob, kdy vrcholnou událostí byl Stalinův spisek o jazykovědě?

Můžeme očekávat námitku, že rozdíl je v hodnocení kultury, v přístupu k ní. Že jiné je stanovisko režimu, příznávajícího kultuře pouze

dekorační a propagandistickou funkci, a cosi docela jiného autentické cíle kultury. Námitka jistěže ne nepodstatná, unikající však od jádra věci. Už se nemluví o povaze *paralelní* nebo jiné kultury, ale pouze o dvojitým vztahu, dvojitým nahlížením, a to je rozdíl vskutku zásadní.

Kdysi v císařské Vídni bývalo zvykem, že při divadelním představení pro státní návštěvy měli na programu jedno dějství z některého baletu a jedno dějství z opery. Těžko si umíme představit večer, sestávající napolo z Labutího jezera a napolo z Libuše. Nějaké závěry však z toho můžeme vyvozovat výhradně jen pokud jde o kulturní úroveň Františka Josefa a jeho dvora; o hodnotě Labutího jezera nebo Libuše taková pseudodramaturgická svévole nevypráví nic.

Probereme-li se řadou rukopisů z edice Petlice, nejen Šotolou a Hrabalem, nenajdeme žádné znaky nějaké nové, osobité kultury. Bez výjimky by mohly vyjít v Československém spisovateli či v Mladé frontě. Sama existence edice Petlice dokazuje všehovšudy primitivní nekulturnost šafářů literatury, rozhodujících na třetím oddělení ÚV KSČ a na příslušném odboru ministerstva kultury. Je to ryze československé specifikum, neboť srovnatelné rukopisy jsou třeba v Budapešti nebo ve Varšavě celkem bez potíží vydávány.

Fikce paralelní kultury může být v delší perspektivě nebezpečná kultuře samotné. Současnou domácí situaci charakterizuje úsilí o obranu hodnotových měřítek. Víme přece, podle jaké stupnice posuzuje oficiální kritika. V uzavřeném světě tzv. *paralelní kultury* se však mohou za čas prosadit kritéria méně objektivní, cenící především samotný postoj autora, prostě už jeho deklaraci přináležitosti k oné paralelní kultuře. Zajisté je to věc osobní odvahy; mohlo by se tudy ovšem dospět k mechanickému negativu nahlížení, typického pro padesátá léta, kdy režimním kritikům stačil autorův *kladný poměr* a od toho se pak odvozovalo hodnocení.

Paralelní kultura? Mluvme raději o sebeobraně kultury. Ostatně je ohrožena nejen systémem zákazů a omezení.

Režimní propaganda často cituje Bebelův výrok, radící se vážně zamyslet sám nad sebou, chválí-li tě nepřítel. V přítomnosti se mnohdy zdá, že se podle Bebelovy zásady chová paradoxně také opozice. Jestliže se někdo dočká nevlídného posouzení nebo dokonce přímého útoku v Rudém právu, mimovolně se v tom spatřuje uznání nebo potvrzení hodnoty. Stanovisku Rudého práva nebo neomalené praxi majorů z ministerstva vnitra se tudíž přiznává rozhodující směrodatnost, stávají se přímo klíčovými autoritami. Zatím se tak děje zřejmě pouze nezamýšleně; jde však vyloučit, že se na třetím oddělení nebo na vnitru nepustí do zevrubného taktického plánování? Potom by straničtí ideologové a jejich majori mohli

manipulovat nejen interními pokyny, ale prodloužit svůj akční rádius veřejnými neurvalými výpady. Dnešní nenormální situace by tedy vyústila do nejabsurdnějších závěrů.

Vraťme se však k hlavnímu problému. Jaké datum by vlastně stálo v rodném listu *paralelní kultury*? Vznikla teprve po sovětské invazi, nebo má někde v historii svůj předobraz?

Myslím, že příklady kultury v pravém slova smyslu paralelní najdeme takřka v každé české a moravské vesnici. Zedník, který stavěl kapli nebo chalupu, na ní v zjednodušené podobě a ovlivněn geniem loci uplatňoval tvarosloví, jež si osvojil ve městě při stavbě kostela nebo panského zámku. Dovedl zvážit svoje konstruktivní možnosti, měl cit pro materiál i pro prostor, sotva se však někdo odváží tvrdit, že onen zedník vytvářel nějakou nezávislou, novou kulturu. Vše, čeho dosáhl, bylo modelování podoby vesnice nebo městečka, jež snad nezůstalo bez zpětné vazby, bez vlivu na projektanty příštích velkých veřejných nebo panských staveb. Podněty pro další vývoj z této opravdu paralelní kultury nikdy nevzešly.

Posouzení současné situace často klopýtá o módně frekventovaná slova. Asi první místa zaujímají *struktury* a *establishment*. Takzvaně *paralelní kultura* se pak namnoze definuje jenom negativně, jako kultura existující mimo *establishment* a proti němu, navzdory jeho – zejména *mo-cenským* – *strukturám*.

Negativní definice sotva může vyjádřit program. Negace má nutně hranice vymezené tezí, kterou popírá, přinejlepším může být východiskem k formulaci pozitivní koncepce. Setrvejme ale u současné kultury, údajně *paralelní*.

Mimo *struktury*, mimo *establishment* – neobjevuje zde někdo podruhé Ameriku? Kde jinde než mimo *struktury* a mimo *establishment* byl už třeba středověký potulný žebravý mnich? Co jiného byli potom bosáci, táhnoucí ještě za mládí Maxima Gorkého napříč Ruskem? Američtí beatnici a hippies byli jenom jejich moderním přepisem. Jak ale vypadá bilance, kde je kultura vytvořená těmi tisíci životů za řadu století? A kdo by mohl mluvit dokonce o kultuře samostatné a čím by tvrzení doložil?

Není potom celý pojem paralelní kultury jenom fikce nebo iluze, založená na nedostatečné informovanosti? A nemáme se ptát, jestli samo formulování tohoto pojmu nedokazuje tragickou provinciálnost, uspokojení z odezvy v uzavřeném okruhu bez kritické konfrontace se světem? Nestává se nakonec z izolovanosti bezmála přednost, ba fetiš, nedělá se z nouze ctnost?

Zúžení není navíc záležitostí jen teritoriální, často se redukuje i sama oblast kultury. Zdá se, že znova prožíváme romantické časy našich prv-

ních obrozenců i s jejich přezíráním tzv. profánního světa. Zapomíná se, že moderním národem jsme se stali nejen díky Dobrovskému a Máchovi, ale v nemenší míře také zásluhou Pernera a Purkyně. Koncepce *paralelní kultury* naprosto ignoruje vědu jako součást kultury, ať už z politováníhodné neinformovanosti, povrchnosti a nedovzdělanosti, nebo máme co činit se snobskou stylizací obyčejného bosáctví. Jsme zase u zmíněného Prokrustova lože: protože do definice *paralelní kultury* těžko vecpat nějakou *paralelní biologii*, s mávnutím ruky se odepíše věda vůbec.

Potom by si ovšem *paralelní kultura* omezovala sama svoji působnost asi v rozsahu vzdělání absolventů devítiletky. A v podmínkách soudobého světa by se odsuzovala buď do ghetta, nebo do rezervace.

Podmínkou přežití kultury je uchování měřítek. Varovným příkladem je režimní kulturní politika, zcela vědomě se provincializující do *tábora míru* a zcela konkrétně se podrobující instrukcím tajemníků – ať z Kremle, nebo z nábřeží. Nezávislé kultuře, tedy skutečné kultuře, hrozí krom uvedené manipulace útoky propagandy ještě nebezpečí ztráty stupnice hodnot. Ta se může provincializovat nedostatečným kontaktem se světem a může také zaměňovat kolegiální, v jádru zdvořilostní pozornost a projevy solidarity za skutečné ocenění vlastního přínosu.

Administrativní zákazy, omezení a šikany jsou jistě neblahé. Policejní teror pak je ještě horší. Snad nejvážnější však je nemožnost konfrontace, podněcující soutěže. Zajisté není nijak nesnadné psát lepší verše než Donát Šajner, hlubší prózy než Jan Kozák, nebo být výraznějším zpěvákem než titulárně *zasloužilý umělec* Karel Gott. Překonat ale Šajnera, Kozáka nebo Gotta je z hlediska budoucnosti národní kultury nepatrně málo. Konformismus a řekněme přímo kulantnost oficiálních dodavatelů kulturního zboží neposkytují dostatečný impuls ani k odmítnutí, tak jsou chudokrevné a rachitické.

Ne *paralelnost*, ale autonomie kultury vede k budoucnosti. A na provinciálně chudobná měřítká tajemníků nestačí odpovědět zase jenom provincialismem uzavřeného kroužku přátel a sympatizantů. Taková je skutečnost. Proto je tak nesnadná.

Především musí být odmítnuta devalvace měřítek, ať už by se omlouvala nebo vysvětlovala jakkoliv. A pro ně je nutná naprostá přesnost pojmů a definic. Ta ostatně patřila a patří k základním znakům evropské kultury.

(*Nový život* /Řím/ 31, 1979, č. 9–10, s. 180–182)